

INFORMÁCIÓTÖRTÉNETI MŰHELY

Gerézdi Rabán Emlékkonferencia

Információtörténeti Műhely

Sorozatszerkesztők:

Horváth Iván
Orlovsky Géza

ELTE BTK Régi magyar irodalom Tanszék
2015, Budapest
Arianna Könyvek 8.
ISBN 978-963-284-606-4

Könyvünk a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható. Köteteink a <http://renaissance.elte.hu/> honlapról letölthetők. Éljen jogaival!

Gerézdi Rabán Emlékkonferencia

Szerkesztette:

Balázs Debóra
Bartók Zsófia Ágnes
Bognár Péter
Maróthy Szilvia

Lektorálta: Siposné Sárdi Margit

Technikai szerkesztő: Simon Zsolt

Tartalomjegyzék

Előszó	6
Balázs Debóra	
Dugonics András bicskája	8
Tubay Tiziano	
A honfoglalás leírása a <i>Pannónia énekben</i> és a történetírók munkáiban	18
Maróthy Szilvia	
Pannóniai ének Critical Edition (PECE)	30
Bódai Regina–Renner Ildikó	
„De hogy nem látsz dolgozhoz”	41
Maróthy Szilvia	
Nem csak Szabács kell	
Korai verses nyelvemlékeink tagolási rendszerei	54
Simon Zsolt	
Az 1540 előtti magyar ráolvasások	
„vagyok búnes [...] régi nagy sok bálványimádásomba”	66

Tubay Tiziano

A honfoglalás leírása a *Pannónia énekben* és a történetírók munkáiban

A honfoglalás, a Kárpát-medencei letelepedés a kereszténység felvételét követően sem lehetett érdektelen a magyarok számára, mivel azonban a keresztény tollforgatók a pogány korszaktól idegenkedtek, néhány évkönyvet leszámítva többnyire csak hagiográfiai műveket hagytak hátra, a Szent István előtti időkkel nem foglalkoztak.¹ A fennmaradt források közül az őstörténetet először Anonymus tárgyalta úttörő, latin nyelvű történeti munkája, a *Gesta Hungarorum* (1210 körül) lapjain.² Többek, köztük Kulcsár Péter szerint ugyan Anonymus gesztája előtt is léteztek őstörténeti elbeszélések, ezek azonban nem maradtak ránk, csak a későbbi forrásokból következtethetünk létükre.³

Anonymusnál a Pannóniába való bejövetel után, Árpád fejedelem bemutatásába ékelve találjuk meg a helyi fejedelemnél, (a névtelen jegyző szerint) Salánnál való követjárás leírását: itt bukkan fel először az ajándékon vett föld és víz motívuma is. Szemben a későbbi elbeszélésekkel, Árpád az ajándékokat nemcsak az uralkodó fejedelemnek, hanem a fejedelemasszony részére

---

¹ KRISTÓ Gyula, *Magyar historiográfia I.: Történetírás a középkori Magyarországon*, Bp., Osiris, 2002, 19.

² *Uo.*, 46.

³ KULCSÁR Péter, *A magyar ősmonda Anonymus előtt*, ItK, 1987–1988, 523–545.

is küldte; ez előbbi⁴ tizenkét fehér ló, tizenkét teve és tizenkét kun fiúgyerek („misit ei XII albos equos et XII camelos et XII pueros Cumanicos”)⁵ alkotta.⁶ Az ajándékozás leírásával kapcsolatban Veszprémy László nem mulasztotta el jegyzetben felhívni a figyelmünket, hogy ez az iskolázott jegyző egyik forrásául használt Nagy Sándor-történet alapján került a szövegbe, feltehetően a fehér ló említése is onnét való; vagyis „Anonymus ez alapján nem látszik ismerni a későbbi magyar krónikákban megörökített fehér ló mondát”, ám az országszerzés „tréfás” módja az irodalmi hagyományba (pl. Jordanes, vagy a X. századi Widukind) „jól beilleszthető”.⁷

Kézai Simon *Gesta Hungarorum* c. (1283 körül) latin nyelvű művében (pontosabban annak a magyarokkal foglalkozó második részében) a hunokkal rokon magyarok a Veszprémben székelő Szvatopluktól szereztek meg a földet (vagy apjától, Marótól, ahogy „egyesek mondják”), az uralkodónak adott ajándékok ugyanakkor nem jelennek meg bővebben kifejtve. Annyit említ csupán, hogy a „Hung folyam mellől különböző ajándékokkal ámitgatták, követeik révén kikémelelték, s miután rájöttek, hogy serege gyöngye, váratlan rajtaütéssel a Rákos folyónál, Bánhida mellett [...] egész hadseregével együtt megsemmisítették, és így uralkodni kezdték Pannóniának azokon a népein, amelyeket fentebb említettem”.⁸ („Hunc quidem Hungari de fluvio Hung variis muneribus allectum et nunciis exporantes, considerata militia illius immunita, ipsum Zvataplug irruptione subita prore fluvium

---

⁴ A *geszta* latin nyelvű kiadásához képest Veszprémy fordítása felcserélte az ajándékokat, összekevervén a fejedelmét és feleségének küldöttekkel.

⁵ *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, ed. EMERICUS Szentpétery, Bp., Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, 1937, 54.

⁶ ANONYMUS, *A magyarok cselekedetei*, ford. Veszprémy László, Bp., Osiris, 1999, 19–20.

⁷ *Uo.*, 58.

⁸ KÉZAI SIMON, *A magyarok cselekedetei*, ford. Bollók János, Bp., Osiris, 1999, 103–105.

Racus iuxta Banhida [...] cum tota militia peremerunt, et sic Pannoniae populis, qui superius sunt notati, inceperunt dominari.”⁹ Noha a hét vezér bemutatásának részleteit termékeny fantáziával egészítette ki, az ajándékozás részleteinek (ha ismert is volna ilyeneket) már nem tulajdoníthatott jelentőséget.

A latin *Budai Minorita Krónika* (1334 körül) átvette Kézaiak „a hun történettel bővített teljes magyar” történetét, bár csak rövidebb formában közölte.¹⁰ Bővebb, az ajándékozást is bemutató forrásként a XIV. század derekán készült, szintén latin nyelvű *Képes Krónikát* (1358 után) ismerjük.¹¹ Ebben Árpádnak Kusid, a Zuatopolughoz bocsátott követe hozott a földből, fűből és a Duna vizéből, mire Árpád azok kiváló voltában meggyőződésén, az összes magyar jelenlétében „a mindenható Isten kegyelmét kérte: engedje át ezt a földet nekik mindörökre. Szavait végezvén az összes magyarok így kiáltottak háromszor: »Isten, Isten, Isten«”. („Arpad vero cum suis de aqua Danubii cornu implens et ante omnes Hungaros super illud cornu omnipotentis Dei clementiam rogavit, ut Dominus eis terram in perpetuum concederet. Finitis his verbis omnes Hungari clamaverunt: »Deus, Deus, Deus« tribus vicibus. Et ibi inventus est usus iste et servatur apud Hungaros usque modo.”)¹² A követet visszaküldték Zuatopolughoz, „földjéért egy nagy lovat küldtek neki arábiai arannyal bearanyozott nyereggel és aranyozott kantárral” („ad predictum ducem eundem nuncium remiserunt et ei equum album et magnum cum sella deaurata auro Arabie et freno deaurato miserunt pro terra sua.”),¹³ cserébe földet, fűvet és vizet kértek. A magyarok (akik Árpáddal egyébként is örökség jogán

---

⁹ SZENTPÉTERY, *i. m.*, 163–164.

¹⁰ KRISTÓ, *i. m.*, 84.

¹¹ *Uo.*, 88.

¹² SZENTPÉTERY, *i. m.*, 288.

¹³ *Uo.* A latin kritikai kiadás szövegében fehér és nagy ló (equum album et magnum) szerepel.

tartottak igényt a területre) ezt a történet szerint vételnek vagy haszonbérletnek tekintve, követelték a földet. Zuatopolug bár szabadulni akart a balsorsú ajándékoktól, ám a követ ebből is csak a magyarok javát olvasta ki: „És mi kárunk lesz ebből, uram? [...] minden az övék” („Et inde, domine, quid dampni habebunt? [...] totum habent.”).¹⁴ Végül a csatában megfutamították Zuatopolugot. A honfoglalás leírásában a XIV. század eleji forrásra támaszkodik.¹⁵

Az első magyarországi nyomtatványok egyike, a Hess András budai nyomdájában kiadott *Chronica Hungarorum* (Buda, 1473),¹⁶ amelyet a megjelenés helye szerint gyakran csak Budai Krónikának nevezünk, főként az első XIV. századi krónikakompilációt és Küküllei János Nagy Lajos király uralkodását – így 1342–1382 közötti éveket – bemutató munkáját, valamint (lényegében vázlatos közlésben) az 1382-től 1468-ig terjedő időszakot adja közre. A honfoglalás leírása a XIV. század eleji forrásra vezethető vissza.¹⁷

Thuróczy János, amint azt maga is leírta, a *Chronica Hungarorum* (Brünn, 1488; Augsburg, 1488) megalkotásakor szintén XIV. századi forrásokra támaszkodott, az 1342 előtti időszak (így a honfoglalás) esetében a *Budai Minorita Krónika*, ill. a *Képes Krónika* egy elveszett szövegvariánsát használta fel.¹⁸ A latin nyelvű szövegben az első kapitány megválasztása, az első követjárás, a hármas „*Isten, Isten, Isten*” fogadalmi közfelkiáltás, az aranyos nyereggel, zablával felékesített nagy fehér ló és a történet további elemei mind e forráshasználatot tükrözik.¹⁹

---

¹⁴ *Uo.*, 289.

¹⁵ KRISTÓ, *i. m.*, 104.

¹⁶ *Chronica Hungarorum*, Buda, Adreas Hess, 1473 (RMNy 2).

¹⁷ KRISTÓ, *i. m.*, 104.

¹⁸ *Uo.*, 110.

¹⁹ THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, ford. BELLUS Ibolya, KRISTÓ Gyula, Bp., Osiris, 2001, 62–63.

A honfoglalás datálása, ahogy az általa használt, egymásnak el-
lentmondó forrásokban is, téves; voltaképpen a *Képes Krónika*
adatait (III. Constantinus császár és Zakariás pápa idején) igazí-
totta ki (Zakariás pápasága (741–752) ugyanis V. Constantinus
császárságával (751–775) volt átfedésben).²⁰

Antonio Bonfini, aki nagy hatású humanista történeti munká-
jának írását Mátyás király uralkodása idején kezdte és II. Ulászló
király idején, 1496/7-ben hagyta abba, a magyar történelem be-
mutatásában számos forrásból, köztük Thuróczy művéből merít-
tett. Könyve nyomtatásban csak viszonylag későn, Brenner Már-
ton töredékes kiadása (Bázel, 1543) és Heltai Gáspár kiegészíté-
sei (1565) után, Zsámboky Jánosnak köszönhetően jelenhetett
meg (Bázel, 1568; Frankfurt, 1581²¹).²²

A humanista betoldásokat leszámítva Thuróczy elbeszélését
követi, noha kisebb-nagyobb részletekben el is tér tőle. A Pan-
nóniát uraló Szvate itt Marót fia, nála követségben Kusid járt,
akinek visszatérésekor azonban Árpád Marshoz és Herkuleshez,
mint ősatyákhoz mondott imát. A jelenet egészét megfosztja a ko-
rábbi források monoteista jellegétől: „Így szólva, az ősatyáknak,
Marsnak és Herkulesnek, szokás szerint áldozott a Duna vizével,
és kiadta a parancsot, hogy minden táborban tiszteljék meg a
nemzeti istenségeket áldozattal; mindenki háromszor éljent ki-
áltott”.²³ („Hec prefatus Marti ac Herculi progenitori Istrianam
aquam ex more libavit multasque victimas patriis diis per singu-
la castra mactari edixit; ter ab omnibus feliciter acclamatum.”)²⁴

---

²⁰ *Uo.*, 344.

²¹ Antonius BONFINIUS, *Rerum Ungaricarum Decades*, Basilea, Johannes Sambucus, 1568; Francofurtum, Andreas WECHELUS, 1581.

²² *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Bp., Szépirodalmi, 1977 (Magyar Remekírók), 1069–1072.

²³ Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi, 1995, 190.

²⁴ Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades* I, ed. I. FÓGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ, Lipsiae, B. G. Teubner, 1936, 181.

Árpád elsőségét a szkíták hadi szokásával összefüggésben közli, lévén, „hogy bár a hadjáratban több vezérük volt, volt egy fővezérük is, aki az előnyomuló sereg előtt haladt, a visszavonulás során pedig hátul, Árpád tehát a többiek között az elsőséget tartotta”.²⁵ („Cum Schytharum mos esset, ut, quamvis plures in expeditione duces essent, unus tamen potissimus haberetur, qui in ducendo exercitu precedebat, contra in reducendo subsequabatur, Arpadus inter ceteros principatum obtinuit.”)²⁶

Bonfini kéziratának kései nyomdai kiadását megelőzően, 1559-ben jelent meg Székely István *Világkrónikája*.²⁷ Ez, szakítva Thuróczy és Bonfini 744-es datálásával, 888-ra teszi Pannónia elfoglalását. A Svatapolugtól visszaérkező Kusid bizonyosságára, Árpád „scitianak mogia szerint” egy arany kürtöt töltött meg a Duna vizével, azt felemelve pedig így szólt: „Hatalmas isten valaki vag’ te. [...] Ennec okaert koniorgonc te neked, hog é Pannonianac folden minket le szallicz, es oroc birodalmul agiad menekunc, á foldet mondom, a kirol a fuvet, foldet es á vizet hoztac, kin te neked szolgálhassunk életünknek minden ideieben nag’ engedelmessigel.” Árpád szavaira a „Magiarok azonhelt nag’ fel szoual deust kialtanac haromszor, mel’ szokas mind é napiglan á Magiaroc kozt meg tartatic aldomas italba, es valami arunc vegezesebe. A’ heliet pedig á holot Deust kialtanac á Deusrol Deesnece ki mind é napiglan vg’ hiuatatic”.²⁸

Dés város nevének etimológiája Heltai Gáspár krónikájában (Kolozsvár, 1575)²⁹ szintén felbukkan: „És mikoron az Árpád kapitány elvégeszte vólna imádságát, mindjárt áldozá a kürtbéli

---

²⁵ BONFINI, *A magyar történelem tizedei, i. m.*, 190.

²⁶ BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades, i. m.*, 182.

²⁷ SZÉKELY István, *Chronica ez vilagnac yeles dolgairol*, Krakko, Striykouiai Lazar, 1559 (RMNy 156).

²⁸ *Uo.*, 151.

²⁹ HELTAI Gáspár, *Chronica az magyaroknac dolgairol...*, Kolozsvár, Heltaj Gasparne, 1575 (RMNy 360).

Duna-vizet az Marsnak és a Herkulesnek. És a magyarok azon helyt kiáltának felszóval háromszor: Deus, Deus, Deus. Onnét marada ez a szokás Magyarországon és Erdélyben, hogy valahol valami áru leszen, avagy valami marhának avagy jószágnak vétele, hogy az vétel és áru mellé bizonságokat hínak, és az áldomásitalban háromszor kiáltnak fennszóval: Deus, Deus, Deus. És aszt a helyt, ahol ez lón, nevezék a kiáltás után Deusnak, mellyet mostan Désnek híjunk, holott az város mellett kezel fenn a Szamos víz felett ez egyik földvár vagyon, amellyekről oda fel szóltam.”³⁰

A Deus–Dés etimológia több szempontból figyelemre méltó, többek között a korszakban felbukkanó, sokszor inkább mulatató fejtegetésekkel szemben, akár még helytálló is lehet.³¹

De a szöveghely maga is rejtélyes. Már a *Képes Krónika* is elbeszéli a hármas „Deus, Deus, Deus” felkiáltást, onnantól pedig történetíróink szinte kivétel nélkül felmondták azt – mégis Székely István az első, aki ezt Dés városával és a város nevével kapcsolatba hozza. Székely saját ötlete lehetett, netán valamilyen ismeretlen forrásból meríthette az etimológiát?

Amennyiben hitelt adunk a *Pannónia ének* különálló, utolsó három strófájának,³² adódik egy lehetőség: Csáti Demeter költeménye. Csáti Demeter ferences szerzetes volt, Karácsonyi János nagy jelentőségű két kötetes rendtörténeti monográfiájában több helyen is megemlékezik személyéről. 1480 környékén született Csáton, 1501-től a krakkói egyetem hallgatója, a Kisebb Testvérek rendjébe már tanult fővel lépett. Házfőnökként is mű-

---

³⁰ HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól*, szerk. KULCSÁR Margit, Bp., Európa, 1981 (Bibliotheca Historica), 72–73.

³¹ KISS Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Bp., Akadémiai, 1978, 178.

³² A kérdéssel ehelyütt nem foglalkozom. A források ügyéhez és a kolofont is tartalmazó záróversszakok problematikájához ld. Balázs Debóra (8. oldalon) és Maróthy Szilvia (30. oldalon) a kötetben megjelent, a vizsgált szöveget tárgyaló tanulmányait.

ködött, ám szigora miatt 1531-től ilyen szerepben nem találjuk többet. Számos kolostorban megfordult, de a Szilágyságban csak 1529 előtt, még hozzá a kusalyi kolostorban élt, így egyedül ott írhatta azt 1526-ban:

„Ezt szerzették Szilágyságban,
Chaty Demeter nagy gondolatjában
Mikor nagy bú vala Magyarországon
Egy néminemű mulatságban.”

Karácsonyi számára – aki máskülönben Pintér Jenőre és Széchy Károlyra hivatkozik – világos, hogy Csáti „mint művelt tanult ember ismerte Thuróczy-krónikáját, s némi helynévmagyarázatokkal kibővítve, abból készítette énekét Pannónia megvételeéről s így akarta vigasztalni a rettenetes csapáson búsuló magyarokat”.³³

Székely István, aki krakkói tanulmányából visszatérve a reformáció szolgálatába szegődött, az egyetemre 1529-ben még ferences szerzetesként iratkozott be.³⁴ Csátit – ahogy azt Karácsonyi János rosszálló megjegyzéséből is tudhatjuk – név szerint említette is, személyesen találkozhattak.³⁵ A találkozást Székely István (ahogy azt Horvát István az OSzK-ban őrzött kéziratából is tudjuk)³⁶ meg is örökítette egy lapszéli jegyzetében.

Van egy másik számba vehető lehetőség is, itt azonban már több a bizonytalanság. Lisznyai Kovács Pál *Magyarok chronicaja*

---

³³ KARÁCSONYI János, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* II, Bp., MTA, 1924, 609–611.

³⁴ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái* XIII, Veszprém, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők egyesülete, 1981, 585–586.; *Erdély története: A kezdetektől 1606-ig*, szerk. MAKKAI László, MÓCSY András, Bp., Akadémiai, 1987, 479.

³⁵ KARÁCSONYI, *i. m.*, 610–611.

³⁶ Országos Széchényi Könyvtár, Quart. Lat. 1302, 111v.

(Debrecen, 1692)³⁷ c. könyvében számolt be a honfoglalás történéseiről. Számunkra a következő jelenet a legérdekesebb: amikor magyar követ, Chusiás a fehér lovat, aranyozott féket, nyerget átadta Svatopágusnak, az a földért előterjesztett kérését elutasította, méghozzá hadüzenettel: „Kard vagyon ennek a' végén.” Ezután a követ hazatért a kapitányokhoz, bemutatván, amit a vidék adottságai bizonyosságául magával hozott. Erre „Arpád és a' tob Magyar Kapitányok, a' Chusiás Magyar Országbúl hozott három ajándékot (...) Márs és Hercules nevu Isteneiknek Scithiai módon meg-áldozák, mert a' Duna vizét, hosszú kurtben tölték, és az ég felé fel hinték, a fekete foldetis, az égh felé hajjálák, a' fuvet hasonlatosképpen az égh felé fel hinték, az után Márs és Hercules Isteneket, segítségul hívák, azután Mársnak és Herculesnek Scithiai módon sok áldozatokat tonek, az után minden féle Isteneket nagy kiáltással és orditással segítségul hívának, hogy Pannóniát Atylla Attyoknak régi lakó foldét az Istenek újjolag a' Magyaroknak lakó foldul adnák, Arpád és az egész Magyar Táborok nap-estig Déés avagy Deus nevu városnál konyorgésekkel és áldozatokkal kérék.”³⁸

Lisznyai Kovács Pál közvetlenül ezután külön is bemutatja Dés eredetét *Deus avagy Déés nevu Erdélyi Mezo-Várasnak építetése és nevezete alcím alatt*. „Mikor Arpád és a' Magyarok az Asiai Tatár-Országbúl, Erdély-Országában érkeztenek vólt, és hat esztendok alatt ott lakának, történék hogy Ország Gyulásére oda gyulnének az hol most vagyon Déés Várossa; annak emlekezetire hogy Désnél vólt, a' Magyarok leg elso Országgyulése, az egész Erdélyi Szászokat reá hajták hogy azon az helyen éppitené-

---

³⁷ LISZNYAI KOVÁCS PÁL, *Magyarok cronicaja. Melly be foglal M. C. XCVI. Esztendőket. Avagy Christus születésenek 268–1464. Esztendei alatt lett dolgait a' magyaroknak: Mellyet Chronologice az az: Christus Urunk Esztendeinek folyása szerint illendő rövid formában*, Debrecen, Kassai Pál, 1692 (RMK I 1421).

³⁸ LISZNYAI KOVÁCS, *i. m.*, 214.

nek magoknak edgy mezo Várust, mind orokké az a' Váras lenne Szász Város, s' laknák csak Szászok, ezt a' Szászok csak hamar végben vivén, mivel az Erdélyi Szászok jól tudnak vala deákül, ezen Várust Deusnak nevezék; Arpád és a' Magyarok mikor megértették volna, hogy az a' Váras neve annyit tenne mint Isten, okis emlekezetre nézve, azon helyen az Ország Gyülésében az Istenhez egész Táborúl ilyen módon háromszor kiáltanak; Deus! Deus! Deus! Mások ellenben így írnak: tsak Fabula és hazugság az, hogy a' Magyarok építették volna Erdélyben Dését, s' a' Magyarok neveztek volna Deusnak, oka; mert ezek' a sult barbarus Magyarok deákül csak egy szót sem tudtanak, azért igazab ez hogy azt a' Mezo Várust eleitul fogva csak Désnek hitták.”³⁹

Lisznyai Kovács – amint az Mars és Herkules említése révén világossá vált – Bonfini humanista történeti munkáját bizonyosan felhasználta könyve megírásakor. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a hármas „Deus, Deus, Deus” kiáltás és Dés város nevének eredete ettől elkülönül. Három eshetőséget kellene számba vennünk: az egyik, hogy Lisznyai Kovács Pál ismerte a nyomtatott források valamelyikének etimologizáló történetét; a másik, merészebb ötlet azt feltételezi, hogy Bonfini munkájának lappanghat egy további variánsa, amelyben a Deus–Dés etimológiai is megjelenik. A harmadikért érdemes magát Lisznyai Kovács Pált idéznünk. Abban ugyanis, hogy magyar forrást ismert-e Lisznyai Kovács, a helynév eredetének leírását követő szöveghely elbizonytalanít bennünket. Ebben a történetíró egy, szerinte nem sokkal Szent István államalapítása előtt emelt oszlop feliratát mutatja be: „Dés Várasánál edgy Kooszlopot emeltének, akkori Magyarok dolgait im ez négy kovezetkezendó deák versekben edgy Poétával foglaltaták, és a' ko Oszlopra Anno Christi 990 fel-metczetek: *Hunnus de Schithicis digressus sedibus [edibus?], Hospes Pannoniae glebam transfert huc, gramen un-*

---

³⁹ *Uo.*, 214–215.

*dam, / Ter clamans: Deus, hac liceat tellure potiri! / Desiamanq[ue]; Dei dixit de nomine terram. Melly Verseket magyarul így fordíthatni: Mikor a' Magyarok Erdélybe jutának / Magyar foldet, füvet, vizet hozatának, / Deus Isten, Deus ottan kiáltának! / Osztán Deus nevet Désznek ok adának.”*⁴⁰

A felirat szövege mindenestre megegyezik Kádár József *Szolnok-Doboka vármegye monographiája* c. könyve Dész erősségeiről szóló részének bemutatásával: „Az óvárban ennek emlékére egy kőtoronyt és követ tartanak kegyeletben. Amaz kápolnaszerű építmény, melynek csak előfala van meg 2 íves ajtószerű tagozattal s felette törpe oszlopszaton álló csúcsos zsindefedélű torony.” A feliratot a keleti oldalon, az oszlopok alatt említi, a szöveg végén 1578-as datálással.⁴¹ A szakasz továbbá egyezést mutat egy ismeretlen kéztől származó, XVII. századi bejegyzéssel, Batizi András *Jónás prófétának históriája*⁴² c. nyomtatványa (Debrecen, 1596) egyik példányának⁴³ hátlapján: „Mikor az Magyarok Erdélybe jutának, / Magyar földet, füvet, vizet hozatának, / Deus, Isten, Deus! – ottan kiáltának, / Az után Deus nevet Désznek ők adának.”⁴⁴

---

⁴⁰ *Uo.*, 216.

⁴¹ KÁDÁR József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája* I–VII, Dész, 1091–1095. A dési Óvári tornyot Kádárt megelőzően Kőváry László is bemutatta (KŐVÁRY László, *Erdély építészeti emlékei*, Kolozsvár, Stein J., 1866, 314–316.). A tornyot 1938-ban lerombolták (Szabó T. Attila, *Szolnok Doboka magyarsága, Kolozsvár, 1944, 143.*; BALOGH Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek: XVI. század*, Bp., MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1985, 241.).

⁴² BATIZI András, *Ionas prophetanak historiaia*, Debrecen, Lipsai, 1596 (RMNy 774).

⁴³ Országos Széchényi Könyvtár, RMK I 280. Hálózati elérés: <http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/34/40/dd/1/dmek013068.pdf> (2015.01.03.)

⁴⁴ HORVÁTH Iván, KŐSZEGHY Péter, *A reneszánsz és a barokk kora (1550–1750)*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1986 (Képes bevezető a magyar irodalom világába, 1), 18–19.

Összességében tehát elmondható: Thuróczy János ősnyomtatványa, ill. Antonio Bonfini XV. század végi kézírata és Székely István krónikája között nem ismerünk olyan nyomtatott forrást, amely a vizsgált városnév-etimológiát a hozzá tartozó történettel tartalmazná, az ismert nyomtatott források közül pedig Székely István *Világkrónikája* közli azt először. Hogy az Székely saját leleménye, vagy korábbról, egy lappangó forrásból való, netán valóban Csáti Demeter ferences barát költői játékának gyümölcse, teljes bizonyossággal nem dönthetjük el. Lisznyai Kovács Pál szövegének előzményei is tisztázandók. A kolofont is tartalmazó, három strófányi toldalékot mindenesetre fenntartásokkal kell kezelniük, így a *Pannóniai éneket* a történeti források között nem helyezhetjük el megnyugtató módon.